

ЭКОНОМИКАНЫ ЖАҢҒЫРТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ МӘСЕЛЕСІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

¹Молдабекова Г.Б., ²Алишева Ж.К.

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қаласы,

²Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, Ақтөбе қаласы,
Қазақстан Республикасы

Нарықтық экономика кезеңінде жұмыссыздық мәселесі ең басты мәселе болып тұр. Себебі жұмыссыздық еліміздің экономикасын құлдырауына әкелуі мүмкін. Сол себептен жұмыссыздық мәселесін бастапқы этаптан зерттеп, мүмкіндігінше болмауын немесе жұмыссыздық мәселесінің бір қалыпта дамытпай ұстап тұруын қарастыруымыз қажет.

Жұмыссыздықтың пайда болуының бір себебі нарықтық экономикада бәсекелестік деген ұғым бар. Мысалы: ағылшын экономисті А.Пигу «Жұмыссыздық теориясында» мынадай тезис дәлелдеді, — «еңбек рыногында бәсекелестік жүреді...»- бәсекелестік болған жерде әлді және әлсізкәсіпкерлер болатыны сөзсіз. Міне, сол себептен де жұмыссыздық пайда болуына әкелетіндігін айтуға болады.

Көптеген экономистердің айтуы бойынша кәсіпкерлер жоғары көлемді жалақыны білікті маманға төлеу, егер сол маман өнімнің шығару құнын көбейтсе, соның есебінен еңбекке жоғары өнімділігі нәтижесінде кәсіпкерлердің жұмысшы персоналын қысқартуға мүмкіндігі болады. Бұл дәрежеде мынадай принцип жүреді: «Ыңғайлысы, 1 жұмысшы ұстап, оған жақсы жалақы беру, 5-6 адамға төмен жалақы беруге қарағанда». Пигу өз кітабында көп жақсы, нақты өз ойын былай деп қарастырған: «Жалпы ақшалай жалақының қысқаруы жұмысбастылық жағдай жасай алады. Мұндай трактовканы «дәлелсіз»- деп қарастырамыз, ол жалақысы аз жұмысшылардың жұмыссыздық армиясына қосылуы», «толуы» дегенді растайды. Тұрпайы саяси экономика жұмыссыздықты теңдік жағдайынан «кездейсоқ» ауытқу деп қарастырады [1].

Алайда, капитализм тарихындағы аса күйзелісті болған 30-жылдардағы дағдарыс тұғызған шым-шытырық оқиғалардың ықпалымен ағылшын экономисі Д.Кейнс капитализм тұсында жұмыссыздықтың лажсыз сипатта болғанын мойындайды. Жұмыссыздықтың болуын ол өндіріс құрал-жабдықтары мен тұтыну заттарына жиынтық сұранымның жеткіліксіздігінен байланыстырады. Бұл ретте Д.Кейнс өндірістің объективті заңдылықтары мен қыйшылықтарын елемей, кәсіпкерлер мен тұтынушылардың психологиялық мінез-құлық дәлелдеріне, жиынтық сұранымды мемлекеттің ынталандыруы арқылы «жұмыспен толық» қамтамасыз етуге болады.

Жұмысынан айрылу адам баласының табысының азаюына, өмір сүру деңгейінің төмендеуіне, сонымен қатар психологиялық стресске алып келетіндігін білеміз. Сол себептен адам баласы үшін жұмыссыздықтың алдын алу мақсатында жұмыссыздықты зерттеу арқылы олардың пайда болу себептерін анықтай отырып, мемлекеттің тарапынан түрлі шараларды ұсыну керектігін алға салаған жөн. Бірақта сонымен қатар көптеген экономистердің ойынша

жұмыссыздық қажет нәрсе, оны зұлымдық ретінде қарастыруға болмайды деген ойды да ескерген жөн. Өйткені жұмыссыздықтың ең маңызды пайдалы жақтарына оның сапалы еңбекті, бәсекені туындыратыны болса керек.

Жұмыссыздық макроэкономикалық тұрақсыздық көрінісінің маңызды формаларының бірі болып табылады, өйткені тек таза экономикалық қана емес, сонымен қатар әлеуметтік реңге ие. Жұмыссыздық проблемасы қандай да бір дәрежеде барлық дамыған елдерді қозғап, қозғауды жалғастыруда, ал жұмыссыздықты ықтимал реттеу мәселелері мемлекеттің макроэкономикалық саясатының маңызды мәселелері болып қала береді.

Егер адам баласы жұмысынан айырылса, сөйтіп жалақысыз қалады. Бұл қазіргі қоғамдағы жие кездесетін мәселе. Бұл жағдайда мемлекет жұмыссызға жағдай жасауды өз мойнына алады. Біздің елімізде мындай жағдайда жұмыссыз адамға көмек ретінде 42500 теңге ең аз еңбекақы мөлшерін төлейді.

Бұл сома күнделікті тірлікке аз әрине, дегенмен аш қалмауға мүмкіндік бар. Жұмыссыз адам қалайда күнкөріс көзін іздейді. Ол өз еңбек күшін тауар ретінде сатқаны болмаса, еліміздің экономикасын дамытуға үлес қоспайды керісінше «кедейшілік» пайда болады [2].

Жұмыссыздар санының көбеюі тауар мен қызметке сұранымды азайтады. Халықтың табысының азаюы сұраныстың азаюының бір себебі екендігін ілгеріде көрдік. Сұраныстың азаюы өз кезегінде өндірістің кемуіне және жұмыссыздықтың одан әрі өршуіне жол ашады, себебі өндірістің кемуі жұмыс орындарының қысқарып, жалақының кемуіне әкелетін жолдың басы. Сөйтіп қоғам өзі құрған тұзаққа өзі түседі.

Елде жұмыссыздықты саяси жағдайдың шиленісуі өршітіп жібере алады, себебі әбден ашынған халық жұмыстың, ақшаның жоқтығы дәрменсіздіктен адамдар үкімет өзгерсе жағдайымыз жақсара ма деген үмітпен қандай да бір ереуілге, шеруге, төңкеріске қатысуға даяр тұрады. Жұмыссыздық қылмыс, әсіресе жастар арасында қылмыс тамырланатын ұя, себебі күнкөріс көзін таба алмаған кісі оның басқа жолдарын, көбінесе қылмыспен пайда табу жолдарын іздестіруге көшеді. Қандай мемлекет болмасын халықтың тұрмысына, әл ауқатының деңгейінің жоғары болуы сол елдің экономикасының артып, барлық жағынан дер қарқынмен дәйекті дамып келе жатқандығын көрсетеді. Осыған байланысты қазіргі таңда нарықтық экономикамен әлеуметтік әділеттік негізіндегі жоғарғы өркениетті демократиялық қоғам құру жолында әртүрлі оқиғаларды басынан кешіріп отырған республикамыздың бүгінгі тіршілігіміздің негізгі мақсаты мемлекеттегі әрбір азаматтың бақытты өмірін және мұң мұқтажсыз ауқатты тұрмысын қамтамасыз ету керек.

Жұмыссыздық – экономикалық өсу жетістіктерінің адам дамуына ықпалын азайтатын құбылыс. Біріншіден, ол адамдар мен үй шаруашылықтарының белгілі бір бөлігін (кейде едәуір көлемін) экономикалық әрекет жағдай жасайтын мүмкіндіктерге қол жеткізуден айырады. Олар үшін адам даму жағдайлары едәуір нашарлайды. Екіншіден, жұмыссыздық (әсіресе, ұзақ мерзімді, тоқыраулы) еңбек дағдыларын жоғалтуға, яғни жинақталған адам капиталынан айырылуға ұшыратады және осылайша ол адам дамуына теріс ықпалын тигізеді. Үшіншіден, жұмыссыздық тек жеке адамдардың ғана емес, сонымен

бірге жұмыссыздардың әл-ауқатының деңгейін қолдауға, мемлекеттердің жұмыспен қамту жөніндегі түрлі бағдарламаларын іске асыруға байланысты елеулі әлеуметтік шығындарға ұшыратады, ал мұндай жағдай адам дамуына анағұрлым тиімді бағытталуы мүмкін ресурстарды қоғамнан оқшауландырады.

Кез келген қоғамдағы экономикалық даму барысында тұтыну тауарларының сұранымы құрылымында және өндіріс технологиясында маңызды өзгерістер болады. Бұл өзгерістер өз кезегінде жұмыс күшіне жалпы сұранымның құрылымын да өзгертеді. Осындай өзгерістерге байланысты кәсіптердің кейбір түрлері азаяды не қысқарады, ал басқа бір түрлері көбейеді. Қоғамдағы жұмыссыздықтың пайда болу себебі жұмыс күшінің осы өзгерістерге баяу ыңғайланатындығына және оның құрылымының нақты жұмыс орнына сай келмейтіндігіне байланысты болады [3].

Бағдарлама қазақстандағы әр отбасының кемінде бір мүшесін жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге бағытталған және жұмысты жоқ халықты еңбек етуге ынталдыратын жаңа жұмыс орындарын құруды көздейді. Бағдарламада көзделіп отырған мақсаттар – жұмыспен қамтудың белсенді саясатын жүзеге асыру және негізінен еңбекке жарамсыз кедей азаматтарға сондай-ақ, еңбек базарындағы жағдайы осал халыққа таулы көмек көрсету есебінен кедейліктің ауқымын қысқарту және жұмыссыздық деңгейін төмедету табылады.

Қортындылай келе, жұмыссыздық ол үлкен мәселе, бірақ бұл мәселені шешуге болады, ол үшін біз оны бірлесіп жеңе аламыз. Жұмыссыздықты зерттеу олардың пайда болу себептерін анықтайды, мемлекеттің тарапынан шараларды анықтайды. Бірақ сонымен қатар көптеген экономистердің ойынша жұмыссыздық қажет нәрсе, оны зұлымдық ретінде қарастыруға болмайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Казахстанская модель рыночных преобразований: социально – экономические и правовые аспекты. / Под. ред. Я. А. Аубакирова – Алматы: Қазақ университеті, 2003. – 459 с.
2. Экономическая теория: Учебник / Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, А.И. Добрынина, Г.П. Журавлевой, Л.С. Тарасевича. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 714 с — (Серия «Высшее образование»).
3. Экономикалық теория: Оқулық. /А. Н. Доғалов, Н. С. Досмағанбетов
4. Алматы, 2014 – 360 б.